

prof. dr. sc. Mirjana Matijević Sokol
 Odsjek za povijest
 Fakultet hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu

Nada Klaić (1920. – 2020.)

Dr. sc. Nada Klaić (1920. – 1988.)

Ove godine 100. je obljetnica rođenja Nade Klaić, velike hrvatske povjesničarke. U nizu hrvatskih medievista, počevši od Franje Račkoga, Tadije Smičić-klasa, Vjekoslava Klaića, Ferde Šišića, Mihe Barade, Nadi Klaić pripada prvo mjesto povjesničarke u hrvatskoj historiografiji koja ravnopravno stoji uz bok prethodnika. Kasnije je činila društvo ženske trijade na Odsjeku za povijest u kojemu su bile još Mirjana Gross i Ljerka Kuntić.

Nada Klaić (21. VII. 1920. – 2. VIII. 1988.) čitav svoj radni vijek provela je na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, na Odsjeku za povijest, na Katedri za hrvatsku povijest. Diplomirala je povijest 1943. godine i odmah je zaposlena na istom Fakultetu kao asistentica Mihe Barade kojega će naslijediti na katedri po njegovom odlasku u mirovinu 1954. Unuka velikoga „dedeka“ (kako ga je ona zvala) Vjekoslava Klaića i asistentica Mihe Barade nije mogla drukčije oblikovati svoju profesionalnu karijeru, nego poglavito kao istraživačica hrvatskog srednjeg vijeka.

Miho Barada, vrstan specijalist iz više pomoćnih povijesnih disciplina, a posebno paleografije, diplomatike i kronologije bio je najvažniji mentor

Nadi Klaić koji ju je usmjerio i uputio u važnost istraživanja i kritičke valorizacije povijesnih vrela. Upravo ovaj segment povijesnih istraživanja, koji se temelji na neposrednom uvidu u izvorne povijesne spise, ponajviše je obilježio sveukupni rad Profesorice Klaić. Ali, zbog svog pristupa bila je zanimljiva i široj javnosti. Veliki dio njezina opusa, možda najintragantnijeg, su (pre)strogi i (pre)kritički stavovi prema diplomatičkom, i to onom najstarijem, gradivu.

Diplomatičko gradivo ranoga srednjeg vijeka jest polje na kojemu su se njezini prethodnici prilično „umorili“ obrađujući jednu po jednu ispravu. Nakon uspostavljenе hrvatske kritičke diplomatičke „škole“ F. Račkoga, F. Šišića, V. Novaka, M. Šufflaya, Z. Tanodija te M. Barade i drugih, koja se oslanjala na najbolje europske kritičke pristupe dokumentima, Nada Klaić zadire u ovaj korpus novim i njoj svojstvenim zahvatom odmičući se od uobičajene diplomatičke metode. Najveću je pozornost posvetila analizi javnih vladarskih isprava ranoga srednjega vijeka u dva članka u *Historijskom zborniku* (1965., 1966.-67.) te u poglavlju svoje sinteze *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku* (1971.). Ali i u manjim je priložima propitivala druge intrigantne skupine isprava prema kojima također nije bila nimalo popustljiva. Pisala je o ispravama tzv. trogirskog tipa: rapskim, paškim i mljetskim falsifikatima. Spis *Pacta conventa* s pravom je svrstala u skupinu narativnih vrela, oslanjajući se na Hauptmannovo tumačenje institucije „dvanaest plemena“. Radoslav Katičić je naglasio da je iz njezinih diplomatičkih analiza odjekivala riječ „falsifikat“. Ova ključna riječ svih članaka N. Klaić o diplomatičkim dokumentima s pravom je uznemirila znanstvenu javnost. Čitajući njezinu oštru, kritičku analizu gradiva, uz zaključak da je riječ o falsifikatima, ostajemo zbunjeni jer je podatke iz istih isprava ugradila u svoje članke i sinteze. Postavlja se potom pitanje: „U čemu je nesporazum?“ Zbog tradicije ranosrednjovjekovnoga gradiva svakoj ispravi nužan je zaseban pristup koji uključuje utvrđivanje općega diplomatičkog okvira, povijesnu kontekstualizaciju, jezično propitivanje, pravni diskurs i čitav niz drugih zapažanja koja mogu pridonijeti konačnom rezultatu određivanja: što i kako upotrijebiti svaki pojedini podatak iz dokumenta. Teško je jednom riječju izreći kakav je bio pristup Nade Klaić srednjovjekovnom diplomatičkom korpusu, a posebno ranosrednjovjekovnim vladarskim ispravama. Glavno polazište joj je svakako bila forma dokumenata, bilo da je riječ o njihovim vanjskim ili unutarnjim značajkama. Kada bismo zaključivali na temelju iznesenoga o tome je li ovakav prekritički stav Nade Klaić bio iskorak ili je uzrokovao zastoj u istraživanju i analizi diplomatičkog gradiva, mogli bismo reći: i jedno i drugo. Dugo je trebalo da se osvijestimo od njezina šokantnog pristupa i iznesenog rezultata. S jedne strane, kada se N. Klaić obraća povjesničarima, čini se da ih želi razbuditi i skrenuti pozornost na nužnost propitivanja diplomatičkih vrela, uvijek i iznova, jer tijekom vremena stečene nove historiografske spoznaje ili interpretacije otvaraju možda neka nova rješenja. No, čini se da je, s druge strane, stanje šoka potrajalo malo duže i trebalo je zaboraviti njezino gromoglasno prozivanje osjetljivog gradiva, a trebalo je i hrabrosti okrenuti se opet svakom diplomatičkom dokumentu, uzimajući u obzir sve što se moglo i hrabro reći: većina tih naših dokumenata uobičajena je prerađevina te nam je zadatak svakoj ispravi pristupati individualno, a traženje vjerodostojne povijesne jezgre jest legitiman, metodološki, diploma-

tički postupak. Istraživački korak Nade Klaić dobro je započeo, ali stvorio je „usijanu“ atmosferu u akademskoj i neakademskoj javnosti jer se od poluinformacija, poluznanstvenih interpretacija nije uvijek prepoznalo ono znanstvene istine koje je počelo klijeti ili je otvorilo put koji treba slijediti. Iako se njezina analiza oslanjala i na radove prethodnika koji su u skladu sa svojim usmjerenjima i sposobnostima iste isprave propitivali i ocjenjivali, ona je smatrana njihovim kompletnim negatorom. Takva je bila percepcija kod jedne, tada još snažno prisutne, struje povjesničara koji su onda nakon njezine kritike iste dokumente još odvažnije branili i kojekakvim metodama, akademskim i neakademskim, obušili su se na Nadu Klaić. Negdje se u znanstvenoj kakofoniji izgubilo zamjećivanje da je Nada Klaić te isprave ipak koristila u svojim sintezama kao vjerodostojno vrelo za mnoge podatke koje su sadržavale. Zaključak o ovom pitanju sveo bi se na to da je „nediplomatička“ metoda N. Klaić izazivala s pravom kontroverze i nerazumijevanje, ali ni oni koji su je negirali nisu dali diplomatički „znanstveniji“ rezultat (S. Gunjača, S. Antoljak i dr.). Naime, prevladalo je mišljenje da se u njezinim kritičkim analizama „prepoznaju“ ideološke poruke kojima se relativizira najstarija hrvatska povijest. Gledajući iz današnje perspektive kod Nade Klaić se sasvim sigurno može uočiti utjecaj njezina mentora Mihe Barade koji se i sam vrlo kritički odnosio prema diplomatičkom gradivu. Među njima je ipak uočljiva jedna važna razlika. Miho Barada je bio vrhunski stručnjak, obrazovan na prestižnoj vatikanskoj paleografskoj i diplomatičkoj školi te se u svojim radovima ipak kretao u granicama struke, iako nisu sve njegove prosudbe danas prihvatljive. Kod Nade Klaić se više osjeća jedan „slobodniji“ pristup koji izlazi iz njezine impresije jer se nije držala striktno diplomatičke metode. Čini se da su i Nada Klaić i Miho Barada željeli svojim metodama i pristupom potaknuti hrvatsku medievistiku da snažnije iskoraci na ovom još nedovršenom istraživačkom zadatku. Svakako se u njihovim pristupima ne smije zanemariti njihova osebujna narav koja ih je poticala da iznose nova, intrigantna mišljenja, sasvim suprotna od prethodnika, „zazivajući“ polemike. Utoliko je polemička oštrina Nade Klaić predstavljala novinu u hrvatskoj historiografiji.

Još jedno je kontroverzno pitanje obilježilo hrvatsku medievistiku šezdesetih i sedamdesetih godina prošlog stoljeća. To je rasprava o spisu *Historia Salonitana maior* (HSM) koja se vodila između dviju snažnih ličnosti ondašnjega znanstvenog i općenito javnog života, akademika i politički podobnog Stjepana Gunjače i Nade Klaić. Danas je poznato da su se razilazili u pitanju „autorstva“ ovoga spisa i u čitanju jedne riječi u njemu. Rezultat je bio neriješen. S aspekta današnjih saznanja u jednom je slučaju Nada Klaić bila u pravu, a u drugom Stjepan Gunjača.

Kritičko čitanje i bavljenje izvorima prethodilo je pisanju sinteza *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku* (1971.) i *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku* (1976.), a u međuvremenu je objavila zbirku izvora prevedenih na hrvatski jezik namijenjenu studentima (*Izvori za hrvatsku povijest do 1526. godine*, 1972.). Veliki je doprinos Nada Klaić dala istraživanju srednjovjekovne povijesti Slavonije i gradova, kako dalmatinskih tako i slavonskih. Bavila se poviješću Zagreba, Medvedgrada, Koprivnice, Vukovara, ali i Zadra te Trogira.

Intrigirala je znanstvenu i društvenu javnost rušenjem stereotipa o povijesnim, poznatim ličnostima koje su pokretale bune. Matija Ivanić ili Matija Gubec u njezinim su radovima prestajali biti predvodnici borbe za jednakost i slobodu. Nije ostala dužna ni hrvatskom plemstvu. Napisala je monografiju o Celjskima, ali je o njima i polemizirala. Do danas još traju polemike o njezinoj povijesti Bosne (*Srednjovjekovna Bosna*, 1989., drugo izdanje 1994.) potaknute i sadašnjim (ne)prilikama u kojima se nalazi Bosna i Hercegovina.

O Profesorici Klaić u različitim prigodama napisane su biografije i bibliografije. Očito je da je bila izuzetno marljiva i „odana“ izvorima. Ali, isto tako treba naglasiti da je bila otvorena novim temama. U njezinim sintezama je prisutan znatan broj stranica koje se bave ekonomskim i društvenim aspektima srednjovjekovlja do kojih je dolazila iščitavajući notarske i druge spise. Njezina se otvorenost prepoznaje u dijelovima sinteza posvećenim društvenim procesima, gospodarsko-ekonomskim prilikama, kulturnoj povijesti. Suradivala je s arheolozima, filolozima, povjesničarima umjetnosti, etnologima i u svoje je radove uključivala rezultate njihovih interdisciplinarnih istraživanja. Tako se u njezinim povijesnim interpretacijama našla jedna postišićevska generacija znanstvenika humanističkog usmjerenja kao što su: J. Horvat, B. Bratanić, P. Skok... Suradivala je za života s V. Gortanom, I. Petriciolijem, M. Prelogom, Ž. Rapanićem... Dobro je poznato njezino prijateljstvo i suradnja s istaknutim slovenskim povjesničarom Bogom Grafenauerom. Upravo na ovaj način medievistiku je obogatila novim metodološkim obrascima te svojim sintezama napravila iskorak u odnosu na tradicionalnu historiografsku ostavštinu.

Nada Klaić bila je sportašica, odbojkašica i njezin sportski, natjecateljski duh zrcalio se i u znanstvenim radovima, a poticala je i studente da se bave sportom. Kućni ljubimac bila joj je „maca“.

Kao što je bilo normalno i uobičajeno profesori na fakultetu bili su najprije nastavnici svojim studentima. Poznato je da je ona uspješno spajala svoje profesorske obveze s istraživanjima u arhivima. Vodila je studente na „kanonsku“ terensku nastavu koja je uključivala Nin, Zadar i Split. Osobitu je pozornost posvećivala Zadru i njegovim arhivskim fondovima pomoću kojih je uvodila studente u znanstveni rad. I zbog njezinog srdačnog i neposrednog pristupa studentima zvali su je „teta Nada“.

Bila je čast biti njezinim studentom „u užem smislu“. To znači da je prihvatila biti mentorom. Ja sam imala tu sreću da mi je bila mentorica znanstvenog magisterija. No, njezina smrt je spriječila da mi bude mentorica doktorske disertacije. Mentorska komunikacija, osim uživo na fakultetu, odvijala se i telefonskim razgovorima. Budući da su je često zvali mnogi zlonamjernici, mi njezini studenti imali smo komunikacijski „kod“. To je značilo da pustimo telefon da zvoni četiri puta, zatim spustimo slušalicu, ponovno nazovemo i tada se Profesorica javljala.

Ovaj članak nema namjeru obuhvatiti sveukupnu djelatnost Nade Klaić. Prihvatila sam s velikim veseljem napisati ga kao podsjećanje na moju dragu mentoricu. Poštivala sam njezina znanja, ali još više način na koji mi je pristupala kao mladoj početnici koja se duboko divi znanju i autoritetu svoje Profesorice. No, ona je znala istaknuti i potaknuti one aspekte moga obrazova-

nja koje je respektirala, a to je studij arheologije i latinskoga jezika. Zato danas s posebnom pažnjom čuvam *Lexicon latinitatis medii aevi Iugoslaviae* koji sam dobila iz njezine bibliotečne ostavštine posredovanjem kolegice, profesorice Brune Kuntić-Makvić. Ovaj primjerak dvosveščanog latinskog rječnika ima osobnu posvetu profesora Veljka Gortana profesorici Nadi Klaić koja glasi: „Prof. dr Nadi Klaić prijateljski i srdačno, Zgb, 22. 10. 1978. V. Gortan“.

Čini mi se da i danas čujem i vidim Profesoricu dok čitam njezine radove. Stil živ, lepršav, provokativan, prepoznatljiv i osoban ono je što čuva u našem pamćenju i oživljava sliku jedne markantne Profesorice sijede kose sa zlatnim rajfom, u plavoj kuti koja izlazi često izvan uobičajenih hladnih akademskih okvira. Takvim načinom znala je „otopiti“ i ledeni oklop svojih osporavatelja.